

pripadnika srpske vojske, kako kolega oficira, tako i podoficira i vojnika, čime dočarava duh vremena i njegove junake čuva od zaborava, želeći da stalno budu u svesti novih naraštaja.

Zahvaljujući arhivistima zaječarskog Arhiva konačno je ostvarena generalova želja i svi njegovi tekstovi, kako objavljeni tako i neobjavljeni, objedinjeni su na jednom mestu. Priredivači su, u vidu priloga na kraju knjige, obogatili delo velikim brojem do sada nepoznatih fotografija i faksimila raznih dokumenata (naredbe, telegrami, govori i drugo). Mišljenja smo, međutim, da je trebalo izvršiti izvesno „pretresanje“ dokumenata i proceniti koji od njih zavređuju da budu objavljeni u knjizi, a sve u cilju manjeg opterećenja celokupnog dela. I pored toga, publikovanje memoarskih spisa generala Colovića predstavlja važan doprinos objavljivanju sećanja istaknutih učesnika ratova 1912–1918, čime se taj period dodatno rasvetljava i približava javnosti.

Miloš Žikić

Miroslav Nešić i Sandra Radenović, ŽIVOT KROZ SPORT, Beograd, Prosveta, 2016, 249.

Kao plod zajedničkog napora sociološkinje i sportskog novinara knjiga *Život kroz sport* u izdanju „Prosvete“ omogućuje nam nove poglede na jugoslovenski sport, ali i mnogo više. Novinar Radio Beograda Miroslav Nešić je tokom višegodišnjeg vođenja emisije Sportski spomenar sakupio značajnu memoarsku građu u vidu usmenih kazivanja bivših jugoslovenskih sportista i sportskih radnika. Tu građu sociološki je obradila profesorka sociologije sporta Sandra Radenović sa Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja.

Memoarski izvori za knjigu potekli su iz pomenute emisije Prvog programa Radio Beograda „Sportski spomenar“. Kroz emisiju pokrenutu 2009. godine prošao je niz istaknutih sportista i sportskih radnika koji su nesebično delili svoja sećanja i zapažanja o jugoslovenskom sportu, ali i Jugoslaviji uopšte. Novinar Miroslav Nešić, u želji da ta sećanja dodatno sačuva od zaborava, 2011. godine izdao je knjigu istog naslova – *Sportski spomenar*. Knjiga je vrlo brzo prevazišla svoju radio emisiju, pa i svoj naslov. U saradnji sa Sandrom Radenović knjiga, izmenjena i dopunjena, izlazi 2016. godine sa adekvatnijim naslovom – *Život kroz sport*.

Na 249 strana prožimaju se sećanja, zapažanja i mišljenja sportista o vremenu u kome su bili na vrhuncu svoje karijere. Zahvaljujući sažetim biografijama citiranih ličnosti na kraju knjige, razumevanje je omogućeno i onima kojima nedostaje enciklopedijsko znanje jugoslovenskog sporta. Od fizioterapeuta Milana Arandelovića do fudbalera Stjepana Bobeka i Dragana Džajića, knjiga obiluje za istoriografiju vrednim sećanjima. Značaj ovih sećanja upravo je u tome što ona nisu sećanja političara iz samog vrha vlasti već onih, naizgled, za istoriju manje značajnih pojedinaca, ali preko čijih života se prelamala čitava istorija socijalističke Jugoslavije.

Sećanja dvadesetak istaknutih sportista podeljena su po tematskim celinama od kojih svaka zaseca određeni aspekt društvene i političke istorije Jugoslavije. Prva celina „Društveno-ekonomske prilike u kojima smo potekli“ hronološki započinje neposredno po završetku Drugog svetskog rata. Kroz poglavlja ključnih državnih i društvenih promena koja su se prelamala preko pojedinaca, oni nam donose dragocene informacije o uticaju i percepciji tih promena kod njih. Pored visoke politike, tu su i zapisi o društvenim pojavama poput šverca, siromaštva, raznih pojedinosti iz svakodnevnog života u Jugoslaviji.

Sledeće poglavlje pod naslovom „Politika“ obrađuje, opet iz krajnje ličnog ugla samih aktera, turbulentne godine socijalističke Jugoslavije. Kroz međunacionalne, emigrantske i ideološke odnose pojedinci približavaju svakodnevni život Jugoslavena i sve društvene procese koji su na njih uticali. Prva sećanja su predratna, pokrivaju detinjstvo naglo prekinuto Drugim svetskim ratom i potonju percepciju nove revolucionarne vlasti. Potom, nalazimo na sećanja o odnosu sportista sa emigracijom u Argentini, odnosu košarkaša sa španskom košarkaškom reprezentacijom 1950. godine u Nici gde su, na liniji državne politike, čak odbili da ručaju sa njima u istom restoranu, kao i sećanja Stjepana Bobeka na utakmicu protiv SSSR-a u Helsinkiju 1952. godine i telegram podrške od predsednika države Josipa Broza Tita. Poglavlje doseže do kraja 20. veka, pokriva godine sankcija i nemaštine i donosi detalje iz života sportista koji su koristili sve prilike pri gostovanjima za šverc. Tu je i osvrt na „najveće poniženje koje čovek može da doživi u sportu“ o kojem kazuje selektor Branislav Lončar kada sa svojim takmičarima nije smeo da nastupa sa državnim obeležjima na Olimpijskim igrama u Barseloni 1992. usled sankcija.

Treće i najveće poglavlje se konkretno bavi sportom. Kompleksan i širok fenomen, međutim, zahvatao je i ostale društvene fenomene Jugoslavije, pa i u tom poglavlju nailazimo na obilje vrednih izvora usmenog kazivanja o raznim aspektima svakodnevnog života. Kazivanja su podeljena po tematskim celinama i istraživaču olakšavaju pretragu omogućavajući korišćenje ove knjige ne samo za istoriju sporta već i kao značajan izvor za istoriju Jugoslavije uopšte. Lični lomovi kroz odnos sporta i porodice, obrazovanja, slobodnog vremena, neuspeha itd., vredan su zapis za biografije zastupljenih ličnosti ali i za sociološka istraživanja prirode i dinamike sporta u društvu. Za istoriografiju, tu je niz značajnih zapisa o istoriji sporta u jugoslovenskom socijalizmu: politici, etici, sponzorstvu, privilegijama, idolima, sportskoj slavi, patriotizmu itd. Ti zapisi nisu značajni samo za istoriju jugoslovenskog sporta, već na primer kroz sećanja atletičarke Vere Nikolić o reagovanju okoline na njeno javno prikazivanje u šorcu, pružaju dublju sliku o položaju žena u tadašnjem društvu. Vredna svedočenja se odnose na uslove života i treniranja: košarkaš Ljubodrag Simonović navodi kako je imao „patike, pantalone, džemper i jaknu sa zakrpama na laktovima i nekoliko knjiga“, a fudbaler Fahrudin Jusufi prenosi kako je 1957. godine potpisao prvi ugovor sa Partizanom za „besplatnu čorbu i korišćenje sobice podno tribina stadiona JNA“. Naročito značajna su mnoga svedočenja koja se teško mogu naći u arhivama pošto, verovatno, o njima nisu ostali pisani tragovi. Tako, atletičar Franjo Mihalić navodi kako je za srebrnu medalju u maratonu dobio 17 dolara direktno iz novčanika vođe puta i gradonačelnika Beograda Miljana Neoričića. Pored Vere Nikolić, Ljubodraga Simonovića, Fahrudina Jusufija i Franje Mihalića i mnoga druga svedočenja od zaborava čuvaju značajne i upečatljive detalje za razne aspekte istorije Jugoslavije.

Uz sortirana i po tematskim celinama grupisana usmena kazivanja nalaze se objašnjenja Sandre Radenović o određenim društvenim pojavama. I danas aktuelna pitanja poput rasizma i feminizma u knjizi su zastupljena uz adekvatno objašnjenje radi potpunijeg sagledavanja problematike. S druge strane, naizgled jasni društveni fenomeni poput profesije, porodice, popularnosti itd., dobijaju dublja tumačenja uz usmena kazivanja u kojima se prelama čitava problematika socijalističke Jugoslavije: preko

njene ideje do realnosti na terenu. I ove fenomene prate adekvatna sociološka objašnjenja, otvarajući nove teme za razmišljanje i za istraživanje. Sva ta građa postoji i mimo knjige: u arhivama Radio Beograda. Za njenu analizu, međutim, potrebni su sati i sati preslušavanja emisija, a preprekućini i dostupnost te arhive. Ovako, u knjizi su vredni memoarski zapisi na dohvata ruke i omogućavaju daleko lakše korišćenje.

Vrednost ovako koncipirane knjige memoarske građe nije u davanju odgovora, naprotiv. Svako od 70 potpoglavlja otvara nove dimenzije u razmatranju društvene istorije Jugoslavije i pred njenu historiografiju stavlja fenomene vredne temeljnih istraživanja. U daljim istraživanjima istorije Jugoslavije knjiga Miroslava Nešića i Sandre Radenović može služiti kao značajan izvor koji bi arhivsku građu dopunio koloritnim usmenim kazivanjima.

Nikola Mijatov

Stipe Kljaić, NIKAD VIŠE JUGOSLAVIJA. INTELEKTUALCI I HRVATSKO NACIONALNO PITANJE (1929.–1945.), Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2017, 436.

U jugoslovenskoj i hrvatskoj historiografiji istraživanja na temu celokupne hrvatske međuratne inteligencije, posebno one koja je podržala i pozdravila stvaranje NDH 1941, do sada su nedovoljno bila zastupljena, pa su tako preispitivanja i produblivanja datih činjenica nužna. U tom smislu, upravo knjiga Stipe Kljaića, višeg asistenta naučnog saradnika na Hrvatskom institutu za povijest, predstavlja novi pogled na istoriju hrvatske inteligencije u dramatičnim zbivanjima od uvođenja šestojanuarske diktature 1929. do kraja Drugog svetskog rata 1945. godine. Proistekla iz doktorske disertacije pod naslovom „Intelektualci i hrvatski nacionalizam (1929.–1945.)“ odbranjene 2015. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, knjiga je „poboljšana i proširena“. Ipak, po mišljenju autora „neka pitanja su još uvek otvorena“, dok se neke od teza moraju „produbiti“. Delo sadrži uvod, sedam poglavlja i zaključak, a zamišljeno je kao početni iskorak „za još produbljenija istraživanja ove tematike“. Iako naslov knjige zvuči kao imperativ bez presedana, on skriva širi spektar ideja, razmišljanja i razmimoilaženja hrvatske inteligencije.

U uvodu, na talasima misli italijanskog filozofa Benedeta Crocea, autor gradi kratak pregled,